

ЛІТНІ ВАКАЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У КРИВОРІВНІ (ЗА ЩОДЕННИКОМ ВЧЕНОГО ТА ЕПІСТОЛЯРНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)

«Криворівня смакувала як ніколи»; «Ми з приємністю думали, як то добре, що ми в Криворівні»; «Дуже нам цього року Криворівня удалась», — це лише малесенька часточка щоденникових вражень Михайла Грушевського від свого улюбленого місця відпочинку в знаменитих «Українських Атенах», чаруюча аура й своєрідна магія яких захоплює від першого погляду й подиху.

Незважаючи на безкінечні дощі, повені та всі негаразди, пов'язані з ними, тут щороку збиралась науково-літературно-мистецька громада, яку тутешня людність називала «холерниками» або «літниками». Як відзначав місцевий парох Олекса Волянський, на

перехресті XIX і XX століть «зачинає Криворівня прибирати вид української колонії».

Тут бували вчені-фольклористи Я. Головацький, М. Бучинський, М. Драгоманов, статистик В. Навроцький, етнографи С. Вінценз, Ф. Ржегорж, В. Гнатюк, В. Шухевич, Ф. Вовк, історики В. Антонович, В. Доманицький, І. Крип'якевич, письменники І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, О. Маковей, А. Крушельницький, В. Стефаник, Г. Хоткевич, художники М. Жук, Ф. Красицький, І. Труш та багато інших. М. Грушевського Криворівня причарувала 1902 року. Яскраві розповіді про це дивовижне місце його колег по НТШ та співредакторів «Літературно-наукового вістника» І. Франка та В. Гнатюка спонукали й Михайла Сергійовича ближче познайомитися з Гуцульщиною. Його перший візит зафіксував у своїх спогадах о. Волянський, який відтоді став добрим приятелем і посередником у вирішенні майнових справ львівського професора: «У 1902 побільшилася оселя „холерників“ у Криворівні ще на одну родину більше, бо того року загостили і п. Грушевські до Криворівні та замешкали в досить просторім домі місцевого гуцула Пилипа Зеленчука, першого багатиря криворівнянського та старшого брата церковного».

Занотував цю подію у щоденнику й сам М. Грушевський: «10/IX (28/ VIII) [1902 р.] Криворівня. Доходить другий місяць нашого життя в Криворівні (зі Львова виїхали 16 /VII н. с.) і кінчиться наш побут в ній. Вакації взагалі удалися як рідко. Погода була прекрасна, один лише тиждень був сльотливий. Було тепло, а не гаряче, прекрасна купіль в Черемоші. [...] При тім же приємне товариство — Волянські, Гнатюки, Франко, що від'їхав одначе уже 15 (2 /VIII), обсервація гуцульського життя, яке ми знали досі лише з далеких оповідань, і нарешті — збирання виробів гуцульської штуки [...]. Все се „отрішило“ нас від львівських турбот, так як я й не надіявся».

↗ План «хутирця» рукою М.Грушевського. 1907 р.

Детально описані у щоденнику вченого й наступні подорожі Гуцульщиною та відвідини Криворівні. Мандруючи Карпатами на початку серпня 1906 року, Михайло Грушевський разом зі своїм учнем Іваном Джиджорою знов навістив Криворівню і остаточно вирішив, що кращого місця для літніх вакацій йому не знайти. Свій задум здійснив влітку 1907 р., придбавши садибу у місцевого дідача Владислава Пшибиловського за 10500 корон. Цей мальовничий закуток, що на присілку Бережниця, вчений назвав «наш хутирець» (пізніше й до наших днів — «Грушівка») і образно змалював його у листі від 15 (2) липня 1907 р. до київської рідні: «Він лежить над самим Черемошем, при потоку Бережниці (тому і місце називається Бережниця), над дорогою з Криворівні до Жаб'я, при кінці Криворівні. Дуже гарний вид на всі чотири сторони, бо се коліно Черемоша, відкрите на всі сторони, з видом на верхи „Чорної гори“, де ще й тепер місцями лежить сніг».

↗ Малюнок церкви Різдва Пресвятої Богородиці у Криворівні.

Обживаючись на «хутірці» влітку 1907-го, тішилися гарній погоді, яка не так часто пестила гостей Криворівні. Дощові дні все ж чередувалися з теплими, і як тільки визирало сонечко, Грушевські квапились «на плавачку», за суніцями, на прогулянки на Писаний Камінь, до церкви Різдва Пресвятої Богородиці — пам'ятки початку XVIII ст.

У неділю 25 (12 серпня) «пополудні положилисьмо собі ватру на березі, пекли кукурудзу й бараболю». Одну з забав криворівнянських «літників» описав у своїх спогадах о. Волянський: «Якось раз проф. Грушевський приніс був з собою до купелі надісланий на його руки як редактора „Літературно-наукового вісника“ якийсь твір. [...] Поки зачали купатись, сіли ми в ліску коло каплички, а проф. Грушевський вийняв з кишені сей манускрипт і почав читати. Зразу Франко прислухувався уважно, а коли по пару реченнях зобачив, що се не надається не то до „Літературно-наукового вісника“, але зовсім до друку, почав так дотепно та іронічно вставляти свої поправки, що ми всі просто лягали зі сміху».

Час збігав швидко за подібними зустрічами з друзями та колегами, господарчими справами, а, головне, працею (писав статті, вичитував коректи, вів безперервну кореспонденцію, відписуючи листи «на всі боки»). Часом негода спонукала до «лїнювання»: «Збудився рано — і зачув дощ, що ся називає —

як з відра. День пройшов досить приємно, — я лінюював». Вакації закінчувалися, а Криворівня не «відпускала»: «Погода від неділі знову дуже гарна і не хочеться вертатися до Львова», — занотував незадовго перед від'їздом М.Грушевський. А вже на львівській віллі підсумував: «Дуже нам сього року Криворівня удалась».

Кожний наступний сезон був таким же плодovitим і насиченим на зустрічі.

1908 рік запам'ятався храмовим святом 6 липня, на яке прибула «вся українська кольонія криворівська». А ще купанням в Черемоші при 13°, що вимагало «великого завзяття». Але найбільше — неприємностями, пов'язаними з безперервними дощами, які завдали чималих збитків господарству. В неділю, 13 липня, «пополудні наступив страшний вилив Бережницьі й Черемоша, Черемош ішов попід сам паркан, Бережниця забрала міст, ішла попід возовицю, заляла заїзд і двір. Трохи був неспокійний що й до хати, але до год 4 ½ зачала вода спадати [...]. Кулюня трохи плакала, але потім розхрабрилася». Наступний день був ще тривожнішим: «Черемош вночі і надрано в понед[ілок] дійшов махімим-а. [...] Я дуже почув себе моторно, почувши рев його й побачивши воду високо між деревами. Тільки коло год[ини] 9–10 замітно стало, що вода починає спадати. [...] Під вечір вода спала вже сильно».

↶ Портрет Катерини Грушевської. Художник Михайло Жук. 1909 р.

1909 року «Криворівня смакувала як ніколи», і дні, проведені там, Михайло Грушевський називав «святим спокоєм»: «Тихо проходить час, як течія потічка. [...] Купаємося двічі на день, вода знову угрілася до 16–17°. Я вложився в писання „Історії“ й пишу по

15 сторінок на день. Пишу зрана, коло 10 полагоджую почту, о 12 іду купатися і валятися на сонці. Чую себе прегарно». В окремі дні «побивав рекорд» — писав понад 21 сторінок тексту наукових чи публіцистичних праць. 3 серпня з учнями й приятелями клали ватру, і професор довго з приємністю сидів біля вогню. «В екстазі утіхи від Криворівні» була й улюблениця — донька Кулюня, «портретувати» яку 17 липня з Чернігова прибув маляр Михайло Жук. 30 липня «Жук Кулюнін портрет підкінчив, але не особливий». Декілька днів і Михайло Сергійович позував Жукові, хоча на думку обох ця спроба була невдалою. «Яко тако» 9 серпня портрет професора був закінчений, і художник розпочав «мучить сеансами» дружину, Марію Грушевську. До наших днів зберігся лише портрет Катерини Грушевської, відомостей про «образи» Михайла та Марії не маємо.

Щоденник М.Грушевського після 17 червня 1910 р. втрачений, тому відомості про перебування родини історика у Криворівні у 1910–1914 рр. черпаємо з епістолярних джерел та спогадів. 1910 року вчений мав приємність приймати поважного гостя — М.Коцюбинського, якому заздалегідь сповіщав про плани на літо: «Дуже і дуже раді будемо Вас бачити у себе в Криворівні. Ми виїдемо туди коло 20/VII нового стилю і пробудемо весь серпень і частину вересня, треба тільки списатися, щоб Вам були коні на станції». Нетерпляче чекаючи на приятеля, 4 серпня (22 липня) 1910 р. М.Грушевський писав уже з Криворівні: «Другий день у Криворівні, і, кайфуючи, на початок спішу написати до Вас щодо маршруту». Про Криворівню загалом і обійстя Грушевських зокрема, де провів десять днів серпня М.Коцюбинський, письменник писав: «Тут так гарно, що я не сподівався навіть». Від тих гостей збереглася світлина гуцульських маєтностей видатного історика, зроблена фотографом О.Недільським.

↗ Вілла Грушевських у Криворівні. Фотографія О.Недільського. 1910 р.

Досить часті повені, характерні для Криворівні, 1911 року видались небувалими. «Вже від 25-ти літ видів я різні повени тут у нас в горах, але такої страшної, як сегорічна, то і старі люди не тямлять. [...] Гнатюки є зовсім відірвані від сьвіта», — писав до Львова 9 липня Олекса Волянський. Пояснюючи маршрут, яким можливо дістатися до Криворівні, священник описував: «Дня 7 с[ього] м[ісяця] навістила наші гори страшна катастрофа повені, яка спричинила великі шкоди. Комунікація на всі боки перервана». Цього року М.Грушевський планував прибути до Криворівні на початку липня, але звістка О.Волянського про страшну повінь змінила плани: Грушевський навідався на свій «хутірець» на декілька тижнів у серпні. Невдалий тогорічний відпочинок у Криворівні історик надолужив осінньою мандрівкою до Італії. Саме «катастрофа» 1911 р. утвердила думку вченого про необхідність придбання нового обійстя в безпечнішому місці. Садиба через «гостинець», яка приглянулася професорові, належала Хані Бендер навпіл з Миколою Готичем. 27 листопада 1911 р. Олекса Волянський від імені подружжя Грушевських підписав з Ханною Бендер контракт на купівлю ґрунту з будинком, а у вересні 1912 р. викупили й частину Готича, дозволивши йому мешкати у своїй колишній оселі.

Вже повертаючись з еміграції та передаючи право управління своїми маєтностями у Львові та Криворівні К.Студинському, М.Грушевський у своєму листі від 11 лютого 1924 р. подав

детальний опис всіх своїх володінь в Криворівні: «В Криворівні (округ судовий і податковий Жаб'є) володіємо — я і жінка моя спільно, з невеликими реальностями, котрі становлять понад 5 морги ґрунту. [...]

1. Ґрунт при гостинці з Криворівні до Жаб'я, при устю Бережниці до Черемоша, куплений від Володислава Пшибиловського. Була хата і приналежність, але спалено, здається все чисто в р. 1917.
2. Ґрунтець через гостинець, під горою Безводник, що належить до двірського обшару Криворівня (що належить Станіславови Пшибиловському, братови Володислава). Була старенька жидівська хата, думаю, що її нема, куплена від Йося *vulgo* [по-простому, вуличне] Майорчука, а як його правне ім'я не пам'ятаю.
3. Другий ґрунтець, куплений від Миколи і Єлени Ґотичів (Ґотич), з хатою — з правом доживотного володіння для них, теж при дорозі, і при двірським ґрунті».

прегарні, але в тіні не доходить уже до 20, а вода нагрівається слабо».

↗ Криворівня. Околиця села й дорога на Жаб'є. Фотолістівка з архіву Михайла Коцюбинського. 1912 р.

1913 року Михайло Грушевський приїхав до Криворівні після сумнозвісного конфлікту в Науковому товаристві імені Шевченка, щоб пережити зраду учнів і колишніх прихильників, про що сповіщав, зокрема, одного зі своїх вихованців Івана Джиджору: «Доношу Вам, дорогий Ів. Миколаєвичу, що ми доїхали „не зле“, себто дощ нас поливав тільки 20 минут, і візок хоч розтряс нас (фіакр не міг виїхати, бо зірвало міст), але не перевернувся ніде. Тут потік пішов на наш ґрунт і зорвав плоти. [...] Я ще не зовсім вилизався, признаюсь. Гостей ще немає». 1914 рік. Останній сезон в Криворівні. Саме тут родину Грушевських застав вибух Першої світової війни. Вдячні учні, насамперед В.Дорошенко, які на той час стали провідниками Союзу визволення України, подбали про перевезення професора до Відня. Практичним полагодженням справи опікувалися О.Скоропис-Йолтуховський та М.Меленевський. Вони звернулися до Міністерства закордонних справ Австрії з проханням, «щоб військові влади зарядили вивезення Професора з родиною з Криворівні військовим автом. Так воно й сталось. Автом доїхав Професор з родиною до Будапешту, а звідси вже залізницею до Відня і прибув сюди дня 24 вересня. У Відні заопікувався Професором секретар СВУ Всеволод Козловський, теж колишній урядовець НТШ, помагаючи йому тут улаштуватися».

1914-го відбулася остання зустріч історика з милою Криворівнею...

↑ Будинок Грушевських у Криворівні. Друга половина 1920-х рр. Фото З. Савицького. 1933 р.

Пізніше, перебуваючи на еміграції, у своїй автобіографічній статті «Життя Михайла Грушевського від вибуху війни» вчений подав відомості про долю криворівнянської садиби, набутої 1907 р.: «Тепер її нема і сліду, зрівняли з землею москалі під час війни, ще й фотографію зняли, як „знищили Грушевського“». Зі спогадів мешканки Криворівні Теодозії Плитки-Сорохан відомо, що на початку 1930-х рр. на території знищеної вілли Грушевських на присілку Бережниця вона бачила новозбудоване приміщення на дві половини: одна третина — світлиця, а дві третини — стайня. У пам'яті Теодозія зберігся й портрет Михайла Грушевського, який прикрашав світлицю. Знімку цього будинку, зведеного у другій половині 1920-х рр., зробив небіж Марії Сильвестрівни Грушевської Зиновій Савицький 1933 р. Маєтності «через гостинець», які вчений придбав у 1911–1912 рр., переживши жахливу повінь 1927 р., зникли з мапи Криворівні після Другої світової війни. Проте пам'ять про літні вакації Грушевського в «Українських Атенах» жива.

Тож завітайте до Криворівні, щоб згодом безкінечно повторювати знамениті слова М.Коцюбинського: «Криворівня мене так

зачарувала, що я цілий рік тільки й марив про неї, навіть у сні бачив її». І повертатися знову і знову, щоб насититися пам'яттю про тих, хто творив і збагачував її історію.

Детальніше див.: Арсенич П. Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки й культури. — Івано-Франківськ, 2000; Панькова С. Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні //Український археографічний щорічник. Нова серія. — К., 2007. — Вип. 12. — С. 826–832; Панькова С., В.Старков. Листування Олекси Волянського з Михайлом Грушевським // Український археографічний щорічник. Нова серія. — К., 2009. — Вип. 13/14. — С. 555–618.

Світлана Панькова

ЗАЛИШИТИ ВІДПОВІДЬ

Ім'я *

Email *

Опублікувати коментар

**МУЗЕЙ ВІДЧИНЯЄ ДВЕРІ ДЛЯ
ВІДВІДУВАЧІВ**

«Я ПОЧУВ СЕБЕ ЛІТЕРАТОРОМ»

**КУЛЮНЯ/КАТРУСЯ/КАТЕРИНА
МИХАЙЛІВНА**

**«МІЙ СВІТЕ ЗАТИШНИЙ, МОЯ УТІХО
МИЛА»:
ОСВІДЧЕННЯ МИХАЙЛА
ГРУШЕВСЬКОГО**

«Історико-меморіальний музей
Михайла Грушевського» © 2017

е-АРХІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Попередня версія сайту

Музей працює щоденно, крім понеділка, з 10:00 до 18:00

Київ, вул. Паньківська, 9

Тел.: (044) 288-28-07